

СТАНОВЛЕННЯ ТВОРЧО ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ У КОНСТРУКТОРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

О. О. Горова

*Національна академія внутрішніх справ
Інститут кримінально-виконавчої служби, Київ, Україна
interaffairs@bigmir.net*

Соціально-економічні процеси у сучасному українському суспільстві останніх років змістили пріоритети розвитку не лише у галузі освіти, але й у суспільстві в цілому. Поза межами суспільної уваги залишилися професії, які складають основу економічного добробуту держави та пов'язані з матеріальним виробництвом. Юнацтво, яке орієнтоване на творчу діяльність та має потенціал для створення нового, свідомо дистанціюється від професій, пов'язаних з конструкторською діяльністю, що зумовлює брак кваліфікованих та творчо обдарованих працівників у машинобудуванні, цифровій інженерії та архітектурі.

У роботі порушується проблема соціально-психологічної детермінації становлення творчо обдарованої особистості у процесі конструкторської діяльності. Основною умовою виникнення творчої активності у професіях «людина-техніка» є накопичення позитивного досвіду та тривала підготовка, яка спрямована на засвоєння необхідних умінь та навичок. Творчість у процесі конструкторської діяльності допускається лише на вищих етапах професійного розвитку і обмежується на початку входження у професію. Обдарованість є системним особистісним утворенням, яке пов'язане з ціннісними диспозиціями особистості, що були сформовані у процесі адаптації до соціального середовища. У процесі професіоналізації відбувається поступовий перехід від репродуктивної діяльності до інноваційної. Одним з основних завдань сучасного виробництва є створення психологічно комфортного середовища для становлення творчо обдарованої особистості.

Ключові слова: творчість; обдарованість; конструкторська діяльність; досвід; репродуктивна діяльність; здібності.

FORMATION OF CREATIVELY GIFTED PERSON IN DESIGN ACTIVITY

O. Gorova

*National Academy of Internal Affairs,
Institute of Penal Service, Kyiv, Ukraine
interaffairs@bigmir.net*

Socio-economic processes in modern Ukrainian society of recent years shifted the priorities of development not only in education, but also the in the whole society. Outside the public eye were professions that are the basis of economic welfare state and associated with material production. Youth, focused on creative activity and has the potential to create a new, deliberately distanced from jobs related to the activities of design, which leads to a lack of skilled and talented creative workers in engineering, digital engineering and architecture.

The main condition for the activation of creative activity in professions such as "man-technique" is the accumulation of positive experience and extensive training, aimed at acquiring the necessary skills. Creativity in design activity shall be permitted only at the higher stages of professional development, and is limited in the early entry into the profession. Cleverness is a systemic education and related value disposition of the person, which were formed in the process of adaptation to the social environment. In the process of professionalization is a gradual transition from the reproductive activity to innovation. One of the main tasks of modern production is the creation of psychologically comfortable environment for the development of creative gifted person.

Keywords: creativity; talent; design activities; experience; reproductive activity; ability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Юнацький вік є ключовим періодом професійного становлення особистості. Він перетворює дитячі мрії, ігрові сценарії та особистісні вподобання у конкретні професійні наміри. У цей період молоді люди орієнтуються на загальне суспільне значення окремої професії та власну можливість працювати у ній. Практика останніх років показує, що поза межами уваги суспільства опинилися професії, які пов'язані з матеріальним виробництвом та конструкторською діяльністю, що призвело до втрати лідерських позицій нашої держави у сфері авіа- і машинобудування, космічній галузі, системній інженерії, архітектурі. Зауважимо, що останню сферу діяльності юнацтво вкрай рідко обирає як майбутнє середовище для реалізації власного творчого потенціалу. Втрата суспільного визнання професії архітектора призвела до того, що більшість представників цієї галузі мають досить прагматичні уявлення про своє місце у ній. Таким чином, більшість з них орієнтовані на відтворення уже сконструйованого, ніж на створення, що призводить до втрати обдарованості і неможливості у певний момент відійти від «типового проекту». Українські Гауді, Гропіуси, Майєри та Німейєри зникають на етапі професійної оптації, обираючи фах, який не розкриває їх конструкторського потенціалу.

Більшість методологічних операціоналізацій феномену творчої обдарованості базуються на принциповому означенні вихідних передумов, які зумовлюють його генезу. Творча обдарованість є одним з небагатьох психологічних феноменів, який сприймається на побутовому рівні, у силу значного суспільного інтересу, як властивість притаманна небагатьом людям. Таким чином, на рівні життєвого світогляду «бути обдарованим» – означає мати вроджену здатність здійснювати інноваційну діяльність на високому рівні. З елементами культури у вигляді творів кіномистецтва, літератури, публіцистики за останні роки поширилося стереотипне уявлення про те, що творча обдарованість притаманна окремим видам професійної діяльності і абсолютно не властива іншим. Відповідно до нього, вектор виховного впливу загальноосвітніх закладів змістився у бік «поезії та літератури», «художнього мистецтва», «хореографії», які посунули на задній план та зробили менш вартісними ручні види діяльності.

Професійне становлення відбувається впродовж усього життя людини. За найбільш поширеною моделлю професіоналізації Є.О. Клімова, від початку ігрової діяльності у дошкільному віці до завершення професійної кар'єри відбувається становлення особистості працівника [5]. Динаміка процесу професіоналізації характеризується поступовим формуванням здатності у працівника самостійно та на високому рівні виконувати професійні завдання: від ігрової імітації та пасивного споглядання до майстерності та інтуїтивної, спонтанної здатності до творчості. Працівник не зобов'язаний відтворити кожен з етапів професійного розвитку та може зупинитися на будь-якому. Наприклад, дитина, якій не подобається гра, може залишитися на етапі оптації, студент, який вирішив змінити фах – на етапі адепта, працівник, який проходить період професійної перепідготовки, може зупинитися на етапі інтернала, які не передбачають творчої діяльності. Цієї позиції дотримується автор концепції творчої конструкторології В.О. Моляко, який зазначає, що професійний розвиток не є лінійним і не обов'язково у межах однієї професії, можливо вийти за межі завдання [9]. Працівник має можливість розвиватися як на рівні загального професіоналізму, виконуючи чіткий перелік репродуктивних завдань у межах трудового посту, так і на рівні професійної майстерності, яка передбачає накопичення та синтез досвіду, який дає можливість виконувати професійну діяльність на високому рівні у будь-яких умовах. Таким чином, творчо обдарований працівник є більш підготовленим до нетипових та екстремальних ситуацій, які мають сильний потенціал для створення нового продукту. У межах творчої конструкторології обдарованість розглядається як системне утворення особистості, яке є координатором, регулятором, стимулятором творчої діяльності, яка сприяє знаходженню таких рішень, які дають можливість людині краще пристосовуватися до оточуючого світу [8]. У дослідженнях, виконаних у межах наукової школи В.О. Моляко, було доведено, що працівники у процесі адаптації до професій типу «людина-техніка» використовують різні особистісні стратегії, які відобразатимуть його індивідуально-психологічні особливості взаємодії з навколишнім середовищем [4]. На ситуативно-адаптивному рівні професійного розвитку працівники не схильні до творчої діяльності навіть за умови її необхідності у процесі виконання виробничих завдань, або має випадковий характер.

У процесі тривалої взаємодії з професією працівник отримує достатньо ресурсів, які дозволяють змінювати навколишнє середовище. Обдарований працівник використовує у процесі творчої діяльності увесь накопичений досвід, який дозволяє отримати новий оригінальний продукт на межі галузей, наук, підходів. У більшості випадків, коли беруться до розгляду постаті людей, які мали значні науково-технічні досягнення, важко визначити, у межах якої галузі знань вони працювали (О.Г. Асмолов, Б.М. Кедров) [3]. Проте, аналізуючи їх досягнення, не важко зрозуміти, чому періодична система елементів снілася Д.І. Менделєєву, а яблуко падало Ісаку Ньюто-

ну. Обдарованість є як внутрішньою особистісною властивістю особистості, так і результатом взаємодії з навколишнім середовищем. Схиляючись до однієї з умов розвитку обдарованості, ми піднімаємо розв'язану свого часу суперечку між прибічниками вчення Аристотеля про іманентні властивості предметів та Галілео Галілея, який вважав, що будь-яка властивість, у тому числі обдарованість, набувається.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

У культурі пострадянських країн, у зв'язку з дефіцитом та престижністю вищої освіти, виникла соціальна стратифікація професій, які умовно поділялися на вищі, які окрім усього, пов'язувалися з творчою діяльністю, та нижчі (Г.С. Костюк, Ю.В. Котьолова, І.А. Савченко). Теоретична концептуалізація цієї проблеми починається на початку 80-х років ХХ ст. у роботах В.О. Моляко, Ю.Л. Трофімова, Є.О. Клімова, К.К. Платонова, які звертали увагу на те, що творчими можуть бути усі професії; будь-який вид діяльності має ресурси для виходу за межі завдання та може бути інноваційним. Занепад психології праці на початку 90-х років пришвидшив процеси соціальної поляризації професій, що у свою чергу призвело до катастрофічного дефіциту професій у системі «людина-техніка» та профіциту фахівців гуманітарних спеціальностей (І.Ф. Гнибіденко). Відповідно до суспільних уявлень, творчість можлива лише у окремих видах діяльності, які орієнтовані на створення нового оригінального продукту, інші позбавлені цього та передбачають репродуктивне виконання діяльності. Щодо останніх видів професій у молодих фахівців формується уявлення про те, що вихід за межі ситуації та творча діяльність шкодить ефективному виконанню завдання. Втрачається причинно-наслідкові зв'язки між основними стадіями розвитку обдарованості, які ілюструють положення про те, що здібності формуються у діяльності, а творчість є результатом наполегливої праці.

За своїм значенням для суспільного розвитку, конструкторська діяльність стоїть в авангарді науково-технічного прогресу. Сучасне вітчизняне виробництво базується на технологічних відкриттях, які останнім часом приходять у нашу країну разом з іноземним капіталом. Втрачається престижність праці архітектора, що у свою чергу змушує молодих людей орієнтуватися на ті види діяльності, за які їх поцінували у школі, або які є престижними за версією основних медіа-ресурсів. Творчість конструктора починається з цегляної кладки. Учні, які вступають до професійно-технічних навчальних закладів, не орієнтовані на творчу діяльність в силу того, що за їх світоглядною позицією, творчість у цих професіях не живе. Ставлячись до власної професії як «до другого сорту», учні професійно-технічних училищ свідомо дистанціюються від неї, що унеможливорює накопичення позитивного досвіду, який є ресурсом творчої активності.

Творчість є результатом тривалої репродуктивної діяльності, яка настільки досконало відточена професіоналом, що дозволяє на певних етапах відійти від основного алгоритму реалізації трудового процесу та використовувати власну технологію діяльності (О.Л. Музика, Н.Ф. Портницька) [10]. У інших випадках творчість можна сплутати з недбалістю, яка в одному з тисячі випадків може у результаті дати якісно новий продукт і у інших дев'ятистах дев'яноста дев'яти випадках не відрізнятися від еталонного зразка або бути набагато гіршим за нього. Особливістю конструкторської творчості є те, що вона має жорсткі технічні вимоги до суб'єкта праці. В окремих групах професій творча діяльність дозволяється лише на етапі професійної майстерності. Це пов'язано з необхідністю використання небезпечних для людей технологій, які у разі нецільового, позаштатного застосування можуть призвести до непоправних наслідків (Т.М. Тихомірова). У процесі професійного відбору та оцінки професійної придатності співробітників урядових організації США та окремих країн Євросоюзу використовують систему KSAO (*Knowledge, Skills, Abilities and Other characteristics*). Умовно їх можна розподілити на дві групи «технічні» KSAO, які є обов'язковими у професійній діяльності (специфічні знання, навички, здібності та особистісні характеристики, без яких не можлива трудова діяльність), та «м'які» або поведінкові, які відображають загальні уміння організовувати діяльність, налагоджувати стосунки з іншими людьми та інші супутні знання, уміння та навички, які можуть бути використані у процесі трудової діяльності. У кожній професії розподіл «технічних» та «поведінкових» KSAO є нерівномірним. Перші є визначальними та обов'язковими у групі професій «людина-техніка», другі – у професіях «людина-людина». Технічні професії, пов'язані з конструкторською діяльністю, вимагають тривалої підготовки фахівців, які на початкових етапах для того, щоб оволодіти технологією, здобути необхідні знання та сформувати навички, більше відтворюють, ніж створюють. Будь-які спроби ініціювати творчу діяльність на початкових етапах професійної діяльності сприймаються у межах професійного осередку вороже, а на її ініціатора чиниться тиск, який у результаті може призвести до повної відмови від неї. Саме тому, що неправильно побудована рима у поезії має менш травмуючий вплив, ніж неправильно під'єднані дроти на електросхемі,

літературна, музична, художня, декоративно-прикладна творчість заохочується та підтримується на усіх рівнях початкової та середньої освіти.

Початкова детермінація розвитку творчої обдарованості починається у дошкільному віці. Отримуючи визнання у окремих видах діяльності, діти вчаться ефективно пристосовуватися до навколишнього середовища. Для збереження потенціалу творчої активності у підлітковому та юнацькому віці необхідно зберегти умови взаємовизнання. Працедавці вважають, що матеріальна винагорода за працю є основним стимулом трудової активності, забуваючи, що оплата праці не забезпечує реалізацію потреб у соціальному визнанні та самоактуалізації. У всі часи посада архітектора була не лише високооплачуваною, але й соціально визнаною. Її представників поправу вважали частиною інтелігенції, еліти, що стимулювало молодь ставати на тривалий та виснажливий шлях професійної підготовки. Професійні конструктори, які досягли успіху у професійній діяльності, які досягли успіху у творчій діяльності, характеризуються наявністю розвинутого інтересу до техніки, до конструювання та винахідництва, для них важливим є досягнення кінцевого результату, що дозволяє підтвердити власну компетенцію, виконати професійних обов'язок, принести користь суспільству та покращити свій матеріальний стан [7].

У межах концепції творчої конструкторології В.О. Моляко розроблена система розвитку творчих здібностей КАРУС, яка пройшла апробацію у межах досліджень В.М. Чернобровкіна, С.М. Симоненко, Л.Г. Чорної, О.Л. Музики. Стратегія у більшості концептуальних психологічних підходах (К.О. Абульханова-Славська, Л.М. Мітіна, В.О. Моляко, В.О. Толочек) є закріпленим способом адаптивно доцільної форми взаємодії особистості з навколишнім середовищем, яка використовується у більшості соціальних ситуацій та є основою особистісного вчинку (В.А. Роменець). Творча діяльність як спосіб взаємодії та перетворення навколишньої дійсності пов'язана з розвитком ціннісної сфери особистості. Вибір стратегії творчого саморозвитку в професії пов'язаний з розв'язанням ціннісних суперечностей між різними альтернативами розвитку. Успішне розв'язання завдань, які стоять перед працівником у процесі професійного становлення, дозволяє піднятися на новий рівень розвитку, де працівник стратегічно націлений не на відтворення попереднього досвіду (репродуктивну діяльність), а на створення нового оригінального продукту. У межах нашої типології ціннісного ставлення до життя і професії, ми визначили, що невелика частка архітекторів, які проходять професійну підготовку, мають суб'єктне ставлення до життя і професії, яка є основою творчої активності [2]. Це свідчить про те, що лише незначна частина професійних конструкторів проходять у своєму становленні до рівня, який дозволяє діяти, незалежно від ситуації, обставин та вихідного завдання, та перетворювати дійсність відповідно до власного ціннісного ставлення до середовища та себе у ньому. Закріплені на практиці успішні стратегії професійного та особистісного становлення створюють можливості для породження, накопичення, втілення досвіду через розширення різноманітних проявів людини в системі «людина – професія – суспільство» на основі самодетермінації. На цьому рівні виявляється стратегія професійної самореалізації «Я – визнаний суспільством професіонал», яка сприяє творчому саморозвитку людини в професії.

Перехід від одного етапу професійного становлення супроводжується особистісними кризами, які сигналізують про готовність особистості перейти на вищий етап розвитку. Накопичені суперечності особистісного зростання створюють потенціал напруги, який у подальшому може бути ресурсом творчої діяльності. Нами виявлено, що у людей, які перебувають на рівні перетворення як рушійної сили творчого саморозвитку в професії, збільшується значення суперечностей.

ВИСНОВКИ

Соціальне середовище має безліч можливостей для повноцінного розвитку, які забезпечують реалізацію базових екзистенційних потреб особистості. У сучасних умовах функціонування українського суспільства вектор суспільного визнання зміщений у бік гуманітарних спеціальностей, які зберігають виняткове право розвитку творчо обдарованої особистості. Професійні галузі, пов'язані з конструкторською діяльністю (матеріальним виробництвом), втратили свою соціальну привабливість, хоча саме вони є основою добробуту людини. Шлях становлення творчо обдарованої особистості у професіях типу «людина-техніка» є найбільш тривалим та приховує у собі безліч ускладнюючих умов, які можуть призвести до втрати обдарованості. Особливості ціннісного ставлення працівника до себе та професійної діяльності визначають стратегію взаємодії з середовищем та перетворення дійсності, які в цілому позначають базову спрямованість працівника на репродуктивне відтворення або створення нового.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асмолов А. Г. Образование как расширение возможностей развития личности (от диагностики отбора – к диагностике развития) / А.Г. Асмолов, Г.А. Ягодин // Вопросы психологии. – 1992. – № 1. – С. 6-13.
2. Горова О. О. Творче мислення як провідна детермінанта ціннісного ставлення до професійної діяльності у студентів-майбутніх архітекторів та будівельників / О.О.Горова // Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; за ред. акад. С. Д. Максименка. – К. : Міленіум, 2011. – Вип. 27. – С. 237-245.
3. Кедров Б. М. Творчество в науке и технике: Научно-популярные очерки для молодежи / Б.М. Кедров – М. : Мол. гвардия, 1987. – 192 с.
4. Кириченко В.В. Психологічні основи професійної адаптації та вибору професії / В.В. Кириченко– Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 110 с.
5. Климов Е. А. Путь в профессию / Е.А. Климов. – Л. : Лениздат, 1974. – 190 с.
6. Котелова Ю.В. Очерки по психологии труда / Ю.В. Котелова. – М.: Изд-во Московского университета, 1986. – 120 с.
7. Кульчицкая Е.И. Сирень одаренности в саду творчества / Е.И. Кульчицкая, В.А. Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Ф.Франка, 2008. – 316 с.
8. Моляко В. А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности / В.А. Моляко // Вопросы психологии. – 1994. – № 5. – С. 86-95.
9. Моляко В. А. Психологическая готовность у труда на современном производстве / В. А. Моляко // Трудовая подготовка учащихся в межшкольных комбинатах / [под ред. В. А. Моляко]. – К. : Радянська школа, 1988. – С. 7-14.
10. Музика О.Л. Розвиток творчих здібностей у наслідувальній діяльності: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О.Л. Музика, Н.Ф. Портницька. –Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 128 с.

REFERENCES:

1. Asmolov, A. G. (1992). Education as empowerment of the individual (from the selection of the diagnosis - a diagnosis development). *Voprosy psihologii*. 1, 6-13 (In Russian).
2. Gorova, O. O. (2011). *Tvorche myslennia yak providna determinanta tsinnisnoho stavlennia do profesiinoi diialnosti u studentiv-maibutnikh arkhitektoriv ta budivelnykiv* [Creative thinking as the leading determinant of value attitude toward professional activity for students - future architects and builders]. *Naukovi zapysky Instytutu psykhologii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy*, 27, 237-245.
3. Kedrov, B. M. (1987). *Creativity in science and technology: Science fiction essays for youth*. Moscow : Mol. gvardija (In Russian).
4. Kyrychenko, V. V. (2015). *Psychological bases of professional adaptation and occupation*. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka (In Ukrainian).
5. Klimov, E. A. (1974). *Way to the profession*. Leningrad. : Lenizdat (In Russian).
6. Kotelova, Ju. V. (1986). *Work psychology essays*. Moscow : Publ. of Moscow univercity (In Russian).
7. Kul'chickaja, E. I., and Moljako, V. A. (2008). Lilac of endowments in garden of creativity. Zhitomir: Vid-vo ZhDU im. F.Franka (In Russian).
8. Moljako, V. A. (1994). Problemy psihologii tvorchestva i razrobotka podhoda k izucheniju odarenosti [Problems of psychology of creativity and the development of approach to the study of endowments]. *Voprosy psihologii*, 5, 86-95.
9. Moljako, V. A. (1988). Psychological readiness to work in modern production. *Trudovaja podgotovka uchashihhsja v mezhshkol'nyh kombinatah*. Kyiv : Radjans'ka shkola, 7-14.
10. Muzyka, O. L., and Portnytska, N .F. (2007). *The development of creative abilities in imitation activities*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka (In Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 22.08.2015 р.